

Literárna moderna

- Spoločenská situácia:
  - o Ide o koniec 19. a začiatok 20. storočia, prudko sa rozvíja priemysel, mení sa životný štýl / veľkomestá, anonymita života v mestách, rýchle tempo života, opúšťanie vidieka, sociálne problémy, pesimizmus, beznádej, strata istôt, kríza myslenia, kultúry, umenia.
- Moderna:
  - o **Je to súhrn moderných smerov** v umení na konci 19. storočia a na začiatku 20. storočia.
- Literárna moderna:
  - o Je to súhrn moderných LITERÁRNYCH SMEROV v tomto období, najmä:
    - a) **SYMBOLIZMUS** – literárny smer konca 19. storočia a zač. 20. storočia, v ktorom sa autor nevyjadruje priamo, ale prostredníctvom symbolov (znak, napr. holubica – mier). Symbol mal zvýrazniť viacvýznamovosť výpovede básnika. Takáto báseň je založená na predstavivosti, zmyslovom vnímaní skutočnosti, hudobnosti verša.
    - b) **DEKADENCIA** – (d. – úpadok), je to literárny smer z konca 19. storočia, jeho tvorcovia boli považovaní za skazených, pretože využívali témy smrti, pesimizmu, hazardu so životom, erotiky, morbidity... neexistuje nič, v čom by nachádzali zmysel života (nihilizmus).
    - c/ **IMPRESIONIZMUS** – (i. – dojem), je to výtvarný a hudobný smer, ktorý ovplyvnil aj literárnu tvorbu, autorom šlo o zachytenie prchavosti chvíle, o zachytenie dojmu, najmä sluchové a zrakové dojmy z prírody a krajiny.

  - o Prehľad svetových autorov:
    - Charles Baudelaire – francúzska literatúra, zb. KVETY ZLA (názov je protikladný – je to spojenie predstavy krásy a zla)
    - Paul Verlaine – francúzska literatúra, b. BÁSNICKÉ UMENIE – programová báseň, v ktorej formuluje princípy symbolizmu.
    - Jean Arthur Rimbaud – francúzska literatúra, všetci traja autori dostali pomenovanie prekliati básnici.
    - Ch. Baudelaire – zb. Kvetý zla, **Mrcina**:
      - Rozpamätajme sa, čo videli sme, milá
v to sladké ráno leta raz:
Mrcina príšerná v zákrute cesty hnila
na márach štrku mraziac nás.
      - A slnce pražilo do tejto prašiviny,
sťa rozpad zrýchliť chcelo by
a vrátiť prírode pôvodné prvky hliny
z demontovanej podoby.
      - A muchy bzučali v hnilobnom puchu brucha.
Batalióny čiernych lár
dali sa na pochod a tiekli husto zdnuka
z útroby, ktorou hýbal zmar.
      - To všetko klesalo a stúpalo jak vlna,
šumelo ľahko výsmech tmám,
akoby mrcina, tajomným dychom plná,
znásobovala život sám.

- -Ach, takou budete i vy raz celkom iste
jak puchu plná mrcina,
hviezdička mojich snov, slniečko moje čisté,
anjel môj, moja jediná.
- Kráľovná krásoty, budete takou i vy,
úniku z tejto hrôzy niet,
keď pod rov zídete, čo slizké kvety živí,
v zmäť starých kostí plesnivieť.
- No predsa, lúbezná, červači recte dolu,
keď zbozkáva vás do kostí,
že vylúpol som tvar, podstatu, pravdu holú
z rozpadu svojich lúbstí.
- (Preložil *Ján Kostra*)

○ Slovenská literárna moderna (1900 – 1918)

- Spoločenská situácia:
  - Začiatkom 20. storočia sa v Rakúsku-Uhorsku a taktiež na Slovensku rozvíja priemysel, hospodárstvo, budujú sa železnice. Podmienky života slovenských roľníkov sú stále ťažšie.
  - Nastáva vysťahovalectvo, národnostný útlak, vypukla 1. svetová vojna. Narastá pesimizmus a smútok.
  - Moderné smery začali prenikať aj do slovenskej literatúry, preto hovoríme o slovenskej literárnej moderne. Medzi jej predstaviteľov patrili: Ivan Krasko, Vladimír Roy, Janko Jesenský, Ivan Gall...
  - Autori nezavrhovali tradíciu, ale chceli ju prekonať novými umeleckými postupmi. Viac sa zameriavali na stavy vlastného vnútra, básne sú ponuré, smutné, životným pocitom autorov je nenaplnenie, citové zlyhanie, intelektuálna kríza.
- IVAN KRASKO – vlastným menom Ján Botto, pochádzal z Gemera, povoláním bol chemický inžinier. Básnickú tvorbu predstavujú 2 básnické zbierky: NOX ET SOLITUDO (Noc a samota) a VERŠE.
  - Zbierka Nox et solitudo: obsahuje 28 básní, prevažujú v nej subjektívne pocity autora, ktorý pôsobí po skončení štúdií ďaleko od domova v českom meste Klobouky.
    - b. Topole (topoľ – symbol samoty),
      - ...Hej, topole, tie topole bez lístia...
      - ...Hej, topole, tie topole bez žitia...,
      - **prírodné motívy vyjadrujú jeho vnútro.**
    - b. Zmráka sa
      - ... Zmráka sa, stmieva sa, k noci sa chýli..
      - ... Vyplniť nádeje nebolo sily –
      - zapadli, zapadli, vo zhone žitia...,
      - **prírodné motívy slúžia na vyjadrenie plynutia času, zároveň tiež premeškaných šancí.**
    - b. Vesper dominicae (Nedeľný večer)
      - ...Tam niekde v diaľke   Z tých v jednom iste
v čierňavých horách   ustarostená
dedinka biela   matička moja
túli sa k zemi   samotná sedí
pokojná tichá.   pri starom stole,...

- **v cudzine spomína na svoju matku. Autor je často smutný, krajina a počasie v ňom vyvolávajú predstavy a asociácie.**
  - b. Jehovah (starozákonný boh sa volal Jahve, Jehovah)
    - ...Ó, hrozný Jehovah! Ty bez milosrdenstva,
    - ja pravicu Ti trestajúcu vzývam,
    - na vlastné plemä Tvoju prosím, pomstu!
    - **jediná báseň, v ktorej kritizoval pasivitu, nečinnosť vlastného národa.**
  - Zbierka Verše obsahuje rôzne básne, no najznámejšie sú básne s nadosobnou tematikou:
    - b. Otcova roľa,
      - ...Z cudziny tulák pod hruškou stál som...
      - ...Poddaných krvou napitá pôda
      - domov ma volá...
      - ...Vyklíčia ešte zubále dračie
      - z poddaných zeme?
      - **V básni nájdeme rôzne symboly/tulák – človek vracajúci sa po rokoch domov, otcova roľa – domov, (autor hovorí o ťažkom postavení vlastného národa)**
    - b. Otrok,
      - ...Som ten, ktorému v uši znela pieseň matky – otrokyne...
      - ...Som ten, čo čaká na ston poplašného zvona,
      - bo ťažko zhynúť otrokovi, pokiaľ pomstu nevykoná.
- **Avantgardné smery** (začiatok 20. storočia)
  - Začiatkom 20. storočia sa umelecké smery z 19. storočia prispôbujú novej spoločenskej situácii / napr. realizmus silnie, dekadencia slabne, symbolizmus, impresionizmus našli miesto vo výtvarnom umení, teda mimo literatúry. /
  - Pojem avantgarda – z fr. l' avant- garde znamená predvoj je jedna z etáp moderného umenia 20. storočia, vyznačuje sa 2 znakmi:
    - a) kolektivismus – skupinové vystúpenie
    - b) programotvorné úsilie – vlastné programy, umelecké manifesty
  - Avantgarda predstavuje širokú škálu ideovo-estetických programov, ktoré pôsobili v umení v prvých desaťročiach 20. storočia súčasne. Spoločným znakom týchto programov bol odmietavý postoj k meštiackej spoločnosti a jej hodnotám.
  - **FUTURIZMUS** – (lat. futurus – budúci), umelecký smer, ktorý vznikol zač. 20. storočia, v roku 1919 uverejnil taliansky básnik Tomaso Marinetti Manifest futurizmu. V ňom hlásal dynamické umenie zodpovedajúce súčasnému rozvoju techniky a civilizácie. Básnici chceli odsúdiť slovo od zaužívaných gramatických konštrukcií, využívali zvukomaľbu, zrušili interpunkciu, pravidelný rytmus a rým, obmedzili prídavné mená, príslovky a preferovali slovesá, ktoré vyjadrovali dynamickosť sveta.
  - **KUBIZMUS** - (lat. cubus – kocka), je to umelecký smer, v maliarstve, v sochárstve, v literatúre. Vznikol v Paríži, asi v roku 1910. Významný predstaviteľ P. Picasso (1. kubistický obraz – Slečny z Avignonu). Autori nechceli napodobňovať a opisovať prírodu, ale skutočnosť zobrazovali pomocou základných stereometrických útvarov. Literárny kubizmus zdôrazňoval obraz alebo slovo, ktoré vyvolá nečakané asociácie.
  - **EXPRESIONIZMUS** – (lat. expressus – ostrý), je to umelecký smer, ktorý sa rozvíjal v literatúre, v hudbe, vo výtvarnom umení. Vznikol v Nemecku zač. 20. storočia. Člení sa na 3 obdobia, napr. 3 obdobie (po r. 1918) predstavujú autori, ktorí prežili 1. svetovú vojnu a zobrazovali zážitky z nej. Zveličovali záporné javy, skutočnosť zachytávali v grotesknej alebo karikatúrnej podobe.

- **KONŠTRUKTIVIZMUS** – (lat. constructio – zostrojenie), je to umelecký smer v literatúre, vo filme, vo výtv. umení, vznikol v Rusku v roku 1915. Tento smer kládol dôraz na racionalizáciu a na konštrukciu umeleckého diela. Spisovatelia zdôrazňovali významovú stránku diela, námet a úsporné vyjadrovanie.
- **DADAIZMUS** – (z fr. – v detskej reči koníček, hračka), je to umelecké hnutie v Európe a v USA. Program sformuloval Tristan Tzara v roku 1916 v Zurichu. Hlásal nezlučiteľnosť umenia s logikou, spontánnosť a deštrukciu (rozklad) jazyka. Básnici zaraďovali slová do veršov bez zmyslu, rušili vetnú stavbu.
- **KUBOFUTURIZMUS** – (lat. cubus – kocka, futurus – budúci), umelecký smer, ktorého zakladateľom v literatúre bol G. Apollinaire, (pásmo ako žáner = žáner veľkého obsahu, každý verš iná myšlienka, chýba tradičné členenie na strofy, interpunkčné znamienka) ktorý zdôrazňoval bezprostredné zážitky a spomienky a spájal ich s básnickou predstavivosťou. Vytvoril nový veršovaný útvar báseň – pásmo / voľné spájanie zážitkov z rôznych miest, medzi ktorými nie je priamy vzťah /. Využíva asociatívnu (zlučovaciú) metódu, odstránil interpunkčné znamienka.
- **EXISTENCIALIZMUS** – (lat. existentia – bytie) je to filozofický a literárny smer, vznikol po 1. sv. vojne v Nemecku a po 2. sv. vojne sa rozšíril vo Francúzsku. Všíma si vnútorný svet človeka, osobnú slobodu, pocity vzťah jednotlivca k svetu (J.P. Sartre, A. Camus).
- **VITALIZMUS** – (lat. vita – život), je to literárny smer v slov. a českej literatúre, vznikol po 1. sv. vojne, rozvíja radosť zo života, z existencie človeka - J. Smrek.
- **SURREALIZMUS** – fr. la surrealité – nadreálno, je to umelecký smer, vznikol vo Francúzsku zač. 20. storočia. Zakladateľom bol A. Breton. Poézia sa chápala ako prelínanie sna a skutočnosti, prúd obrazov, ktoré vychádzajú z podvedomia. A voľne sa k sebe priradujú. Opierali sa o psychoanalýzu S. Freuda. Poézia strácala pravidelný rytmus a rým.
- **POETIZMUS** – vznikol v Čechách v 20. rokoch 20. storočia. Mal aktívny vzťah k životu, zachytával ho prostredníctvom emócií, fantázie a asociácií autora. Často využívali motívy exotických krajín (J. Seifert, V. Nezval).
- **NADREALIZMUS** – (fr. la surrealité – nadrealizmus), je to literárny smer v slovenskej poézii a próze, vznikol v pol 30. rokov 20. storočia. Vychádzal z fr. surrealizmu, no mal svoje špecifické črty. Vyznačoval sa spoločenskou aktivitou a kladným pomerom k literárnym tradíciám (napr. tvorba I. Kraska). V poézii sa kládol dôraz na podvedomie, využívajú báseň – pásmo, voľný verš, genitívnu metaforu... (R. Fabry, V. Reisel, J. Lenko...)
- **G. APOLLINAIRE – kubofuturizmus**
  - Bol vedúcou osobnosťou avantgardy zač. 20. storočia. Jeho priateľom bol P. Picasso. V roku 1913 vydal zbierku ALKOHOLY, úvodná báseň sa volá PÁSMO – predstavuje prevrat v modernej poézii 20 storočia. Vyjadruje dramatický rytmus modernej doby. Celá zbierka je reťazcom rozličných dojmov, postrehov, videní. Ústredná myšlienka sa rozvíja do ďalších / vedľajších / a tie sa osamostatňujú do nových celkov. V Alkoholoch nájdeme prírodné, civilizačné motívy, básnický slovník obsahuje hovorové slová, technické termíny neologizmy, archaizmy.
  - „Básnici sú nielen tvorcami krásy, sú taktiež a predovšetkým tvorcami pravdy.“
  - Ďalšia jeho básnická zbierka dostala názov KALIGRAMY (kaligram – grafická báseň), pomocou grafického usporiadania textu (text usporiadaný do obrázku) Apollinaire vytvoril napr. báseň Eiffelova veža / pred čitateľom sa objaví obraz veže /.
- Z ostatných literatúr predstaviteľmi avantgardy boli: Chlebnikov – ruská literatúra, Majakovskij – ruská literatúra, Jesenin – ruská literatúra, F. X. Šalda – česká literatúra.